

Kentsel Yoksulluğa Ekolojik Bir Yaklaşım

*

Selim Kılıç

Öz

Yoksulluk günümüzde sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, bilinenin aksine ulaşım olanakları sayesinde artık bütün ülkelerin sorunu haline gelmiştir. Yoksulluğun küresel bir sorun oluşu genel olarak kabul görmesine karşın, yoksulluk algısı farklı olabilmektedir. Bu nedenle üzerinde kolaylıkla uzlaşma sağlanan bir yoksulluk tanımı yoktur. Bunun nedeni yoksulluk kavramının yere, bölgeye, kişiye göre farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılıyor olmasıdır. Bugün bu kargaşayı ortadan kaldırmak amacıyla mutlak, göreceli ve insani olmak üzere üç yoksulluk tipinden söz edilmektedir. Yoksulluğun kaynağı her ülkenin ya da bölgenin kendi koşullarına bağlı olarak çok çeşitli nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu nedenler bir biriyle iç içe geçmiş olmakla birlikte sorun ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, ekolojik nedenler başlığı altında toplanabilir. Yoksulluğun nedenleri konusunda üretim yetersizliği, paylaşım sorunları gibi daha çok ekonomik nedenler ön plana çıkmaktadır. Oysa bunun dışındaki unsurların da yoksullukla doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Çevre ve yoksulluk konusu literatürde üzerinde fazla durulmayan konulardan biridir. Buna karşın yoksulluk ile çevre sorunları arasında genellikle doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle kent yoksullarının çevre açıdan sorunlu yerlerde yaşamaları, bu ilişkinin tipik bir göstergesidir.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Kentleşme, Küreselleşme, Çevre Sorunları, Konut Politikası

An Ecological Approach to Urban Poverty

*

Selim Kılıç

Abstract

Poverty is not only a problem for developing countries but also a problem for the developed ones due to the advancement of transportation means. Although it is generally agreed that poverty is a global problem, the perceptions of people about poverty are different from each other. Therefore there is not any generally agreed definition of poverty. The concept of poverty is used in different meanings according to location, region and individual. For the convenience of the usage of the term, three types of poverty is mentioned: absolute poverty, relative poverty and humanitarian poverty. The causes of poverty differ according to the conditions of the country or region. Although economic, political, social, cultural and ecological causes for poverty can be mentioned, these causes are interrelated. Economic causes of poverty such as insufficiency of production, problem of distribution are usually brought to the fore. However, other factors are also directly related to poverty. Environment and poverty relationship is rarely dealt with in the literature. However, there is a direct relationship between poverty and environmental problems. It is a typical indicator of this relationship is that urban poor's live in places which are problematic in terms of environment.

Keywords: *Poverty, Urbanisation, Globalisation, Urban Issues, Housing Policies*

Giriş

Yoksulluk, modern toplumun sahip olduğu büyük toplumsal ve ekonomik dönüşüme rağmen dünya üzerinde varlığını sürdürmektedir. Her toplumda yoksulluk bireylerin günlük olağan yaşamını devam ettirememeleri, toplumda maddi ve manevi kimi değerlerden yararlanamama durumu olarak kendisini gösterir. Yoksul kişiler bir anlamda toplumun dışına itilmiş ve üretimden düşmüş kişilerdir. Doğal olarak bu kitlelerin yoğunluğu ülkede yanlış uygulanan bir takım politikaların işaretleri olarak kabul edilebilir.

Yoksulluk, bir bakış açısında göre sadece gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olarak kabul edilmektedir. Ancak gerçekte yoksulluk ne tek başına bireysel ne de ulusal bir sorundur; aksine yoksulluk bütün dünyanın ortak bir sorunudur. Artık gelişen ulaşım olanakları sayesinde bir ülkedeki yoksulluk kolaylıkla başka ülkelere taşınabilmektedir. Diğer yandan gerek evrensel insan hakları sözleşmesine paralel uluslararası hukuk metinlerine imza atan ülkelerin yoksulluk soruna duyarsız kalması da beklenemez. Afrikalı ya da Asyalı göçmenlerin çeşitli yollardan Avrupa ülkelerine giriş yaptıkları ve buralarda sığınma kamplarında kaldıkları artık bilinen bir gerçektir. Libya'da ortaya çıkan çatışmalardan dolayı ülkelerinden kaçan sığınmacılar İtalyan hükümeti ile AB yöneticileri arasında tartışmalara neden olmuştur. Bütün bunlar, artık yoksulluğun yerel düzeyde kalmadığını, sorunun çeşitli yollarla bütün dünyaya yayılabildiğini göstermektedir. Bu nedenle yoksulluk başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere sosyal, ekonomik, siyasal ve çevresel açıdan bütün dünya için ciddi bir tehdittir.

Yoksulluk küresel bir sorun olmasına karşın, kavramdan her ülkenin aynı şeyleri anladığını söylemek zordur. Kimin yoksul sayılacağı genel olarak ülkelerin belirlediği ölçütler içinde değerlendirilmektedir. Ancak her ülkede yoksulluk için belirlenen ölçütler de birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin günlük geliri 1 doların altında olan insanlar da, Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinin yaşam standartlarının altında kalanlar da yoksul kategorisi içerisinde kabul edilebilmektedir. Bu nedenle yoksulluk konusunda daha detaylı ve çok boyutlu çalışmaların yapılması gerekir. Yoksul kişilerin toplumsal alanda dışlanması, onların yaşam koşullarını zorlamakta ve bu durum genel olarak çevreyi de olumsuz yönde etkile-

mektedir. Bilindiği üzere canlılar ve çevre arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. Yoksulluk bu dengenin bozulmasının bir nedeni ya da başlangıcı olabilmektedir. Örneğin yoksulun yaşadığı mekan kimi zaman ağır çevre sorunlarının bulunduğu yerler, kimi zaman da dar bir ormanlık alan içerisinde olabilmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun mekânsal boyutunu oluşturan kentli yoksulların çevre ile ilişkileri ve çevre bozulmalarından ne ölçüde etkilendiği bu makalenin çalışma alanını oluşturmaktadır.

1.Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramının günlük dilde kullanımı son derece esnek olup yere ve zamana göre değişiklikler gösterebilmektedir. Bu nedenle kavramın kimi zaman neyi ifade ettiği muğlaklaşmakta, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, hatta kişilere göre bile yoksulluk farklılaşabilmektedir. Bu nedenle üzerinde herkesin uzlaştığı bir tanım ortaya çıkmamaktadır (Taş ve Özcan, 2012: 423). Yoksulluk kimileri için düzenli yemek yememek, kimileri için yetersiz su, yeterli giyecek bulamamak anlamına gelirken, kimileri için insanca yaşayabilecek şekilde gerekli hukukun, özgürlüğün olmaması şeklinde de anlaşılabilir. Ancak yoksulluk ne şekilde anlaşılırsa anlaşılırsın, toplumsal alanda temel bir sorunun varlığını göstermektedir. İnsan onuruna yakışmayan bir ya da birden fazla unsurun eksikliği anlamına gelmektedir (Kılıç, 2013: 10). Yoksulluk kavramının toplum tarafından algılanmasında genel olarak kişinin sosyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamaması dikkat çekicidir (Uluocak ve Çoban, 2011: 209). Ancak bu tanımın yetersiz kalması nedeniyle de farklı tanımlara başvurma yoluna gidilmiştir.

Günümüzde yoksulluğun üç tipinden bahsedilebilir. Bunlar içerisinde en çok ön plana çıkan, insanların fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayı ortaya çıkan yoksulluk tipi olup, buna *mutlak yoksulluk* adı verilmektedir (Şenkal, 2005: 392; Taş ve Özcan, 2012: 424). Mutlak yoksul konumunda olan insanların sayısını matematiksel olarak belirlemek için bir kişinin günlük kazancına bakılmaktadır. Çünkü bu kazancın belirlenmesi durumunda bir kişinin günlük enerji kaybını karşılayacak ne kadar gıda harcaması yapması gerektiği de kolaylıkla hesaplanabilir. Böylece ülke

içerisinde gelir hesaplamaları ile yoksul sayısını tespit etmek olanaklı hale gelebilmektedir.

İkinci bir yoksulluk türü ise, insanların fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıkları halde, yaşadıkları yere ya da bölgeye göre kimi ihtiyaçlarının karşılanamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu tip yoksulluk literatürde *görelî yoksulluk* olarak adlandırılmaktadır (Arpacioğru ve Yıldırım, 2011: 63). Bu yoksulluk tipi bir anlamda sosyal yoksulluktur. Çünkü birey içinde yaşadığı toplumsal grubun ortalama gelirinin daha altında bir gelire sahiptir. Geniş anlamda yoksulluk, kaçınılmaz olarak fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilenlerin dışında kalan, ancak toplumun ortalama yaşam standartlarının gerisinde kalanları ifade etmektedir (Uluocak ve Çoban, 2011: 209). Görelî yoksulluk yere ve zamana göre farklılaştığı için gelişmiş bir ülkede sosyal yoksul olarak kabul edilen kişiler, aslında gelişmekte olan ülkedekilerle kıyaslandığında varsıl sayılabilecek bir konumda da olabilirler. Fizyolojik ihtiyaçları karşılandığı halde, toplumsal ve kültürel açıdan bireyin gelişimine katkı sağlayacak hizmetleri alamayan insanların sayısını verdiği için görelî yoksulluk önemli bir kavramdır. Her şeyden önce ülke içinde gelir dağılımı eşitsizliği açısından önemli ipuçları vermektedir (Demirbilek, 2005: 249-250).

Yoksulluk kavramının en azından buraya kadar olan kısımlarında temel sorun her zaman maddî olanakların yetersizliği olmuştur. Ancak dünyada çok farklı sorunların ortaya çıkması nedeniyle maddî olanakları olduğu halde söz konusu ihtiyaçlarını karşılayamayan ya da karşılamasına izin verilmeyen durumların da olabileceği görülmüştür. Bu durum karşısında yoksulluk kavramının daha esnekleştirilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Nitekim son dönemlerde BM yukarıdaki iki tanımın yanında üçüncü bir tanıma da yer vermiştir. BM *insani yoksulluk* kavramıyla yoksulluk kavramının alanını genişletmiştir. İnsani yoksulluk kavramı temelde gelirle bir şekilde ilişkili olmakla birlikte, onun biraz daha dışına çıkan, onu farklılaştıran bir tanımdır. BM, yoksulluğu aşamalı bir yapı olarak kabul ederek, fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan bir kişinin de yoksul olarak tanımlanabileceğini kabul etmiştir. BM Kalkınma Programı, yoksullukla mücadele çerçevesinde somut ihtiyaçların karşılanması yanında daha soyut ihtiyaçların da karşılanması gerektiği sonucuna varmıştır (Arpacioğru ve Yıldırım, 2011: 61). Bir anlamda BM yoksulluğun ahlaki boyutuna dikkat çekmektedir. İnsani yoksulluğun ölçülmesinde eğitim

düzei, sağlık ve temiz su kaynaklarına ulaşabilme gibi ölçütlere başvurulmaktadır. Bir bölgedeki yoksulluğun belirlenmesi için insani yoksulluk endeksi kullanılmaktadır. Genel olarak bu endeks kapsamında gelişmekte olan ülkeler için bireylerin *yaşam süresi, eğitimi ve kabul edilebilir bir yaşam olanakları (standardı)* hesapları dikkate alınırken, gelişmiş ülkelere bunlara ek olarak fazladan *sosyal dışlanma* maddesi eklenmiştir (Gündoğan, 2008: 44). Kişinin maddi olanaklardan yoksun olması yanında toplumda geçerli olan kimi değerlerden de yoksun bırakılması, yoksulluğun bir başka boyutunu oluşturduğu açıktır. Toplumsal alanda bireyin çeşitli nedenlerden dolayı güvensizlik içinde olması, kimi kamu hizmetlerinden mahrum bırakılma, toplum içerisinde küçük düşürölme, saygı duyulmama, dil, din, etnik vb. nedenlerden dolayı toplumda dışlanma vb. durumları bu değerler kategorisi içerisinde kabul edebiliriz.

Mutlak, görel ve insani yoksulluk kavramlarına ek olarak yoksulların mekânsal alanda dağılımı dikkate alındığında kırsal ve kent yoksulluğu olarak da karşımız çıkmaktadır. Ancak bu iki kavram arasında sıkı bir ilişki olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanda yaşanan nüfus patlamasının yol açtığı yoksulluk sorunu hızlı bir şekilde kentlere taşınarak kentsel yoksulluk haline gelmektedir.

Kentsel ve kırsal yoksulluk bir birine benzeyen ve farklılaşan özellikler taşısa da genel olarak kırsal yoksulluk daha yıkıcı ve sayısal olarak da daha yüksektir. Dünya genelinde yoksulluğun dağılımına bu açıdan bakıldığında, kırsal yoksulluğun daha çok Asya ülkelerinde, kentsel yoksulluğun ise kentleşme düzeyinin yüksek boyutlara ulaştığı Latin Amerika ülkelerinde baskın olduğu görölmektedir. Diğer yandan Asya ve Afrika ülkelerinde de yakın bir gelecekte kentsel yoksulluğun artacağı kolaylıkla öngörülebilir (BİB, 2009: 11; DPT, 2007: 10).

Türkiye örneği yoğun göçler nedeniyle kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluğun da önemli bir kaynağını oluşurmaya devam etmektedir. Ülkede zaman zaman ortaya çıkan ekonomik krizler yoksul nüfusun sayısını artırmaktadır. Ancak Türkiye’de yoksulluğun türü birçok ülkede görölen- den farklı olarak mutlak yoksulluk şeklinde değil, daha çok, aksine görel ve insani yoksulluk şeklinindedir (Taş ve Özcan, 2012: 429 Sipahi, 2006: 176). TÜİK’in yoksullukla ilgili verilerine göre, Türkiye’de kırsal bölgelerde yoksulluk daha yaygındır. 2005 yılı rakamlarına göre, kentte yoksulluk oranı % 12,83 iken bu oran kırsal % 32,95’lere kadar çıkmaktadır. 2010 yı-

lında onaylanan 2010-2013 dönemini kapsayan Kırsal Kalkınma Planı, orman köylülerinin milli gelirden aldıkları en düşük pay nedeniyle ülkenin en yoksul kesimini oluşturduklarını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak da istihdam olanaklarının sınırlılığı ve ailelerin çok nüfuslu olması gösterilmektedir (KB, 2012: 21; DPT, 2007: 22). Kentleşme sürecinin yoğun yaşandığı ülkelerde kentsel yoksulluk ile gecekondulaşma süreci arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak kavram ekonomik çerçevede ele alınmıştır. Yoksulluğun çevre sorunları açısından değerlendirildiği makalelerin sayısı son derece yetersizdir. Oysa yoksulluk kavramını sadece ekonomik boyut içerisinde düşünülemez kadar geniş ve bir o kadar da çetrefilli bir konudur. Gerçekten de maddi açıdan sorunu olmayan insanlar bile zaman zaman yoksul statüsüne inebilmektedir. Bu nedenle yoksulluk kavramı sosyal ve siyasal sorunlarla iç içe geçmiş bir sorundur. Ancak bugüne kadar yoksulluğun maddi unsurları dışındaki yanlarının bir şekilde görmezden gelindiği söylenebilir. Zaten dünya genelinde inanılmaz GSMH rakamlarına karşın yine de yok edilememiş olması, sorunun sosyal ve siyasal boyutunun olduğunu net bir şekilde bizlere göstermektedir (Konuk ve Bayram, 2009: 18).

Yoksulluk açısından bir önemli konu da yoksulluğun çevresel boyutudur. Çevre yoksulluk ilişkisi karmaşık bir yapı arz etmektedir. Çünkü kimi durumlarda çevre insanın zenginliğinin kaynağını oluştururken kimi durumlarda fakirliğin nedeni olabilmektedir. Dünya tarihi, çevresel değerlerin tahrip edilmesi ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu bizlere göstermektedir. Aslında doğal kaynakların tahrip edilmesi, yoksulluk kavramının da ötesine geçerek doğrudan insan yaşamını tehdit eden bir olgu haline gelmektedir. Tarım alanlarının yok olması, balık stoklarının azalması, orman alanlarının tahrip edilmesi, meraların bozulması sadece kırsal alanda yoksulluğa neden olmamakta, aksine bütün yaşam mekanlarını tehdit etmektedir (Kılıç, 2013: 13).

2.Kentsel Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun türünün belirlenmesi kadar, neden kaynaklandığının belirlenmesi de sorunun kalıcı bir şekilde çözülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Genel olarak yoksulluk konusunda yapılan araştırmalar bu-

nun yerel sorunlardan küresel sorunlara kadar çok çeşitli nedenlerinin olduğunu göstermektedir. Her şeyden önce yoksulluk, ülkenin ekonomik sorunlarının çözülmesi ile ortadan kalkabilecek bir olgu değildir. Çünkü yoksulluğun ekonomik boyutunun yanında sosyal, kültürel, siyasal ve hatta ahlaki diyebileceğimiz birçok boyutunun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yoksulluğun küresel ekonomik süreçlerden eğitime, doğal süreçlerden demografik yapıya, siyasal sorunlardan kültürel yapıya kadar çok boyutluluğu dikkate alınarak soruna çözüm üretilmesi gerekir (Konuk ve Bayram, 2009: 19).

Gelişmekte olan ülkelerde kırsal alandan kentlere yoğun bir göç hareketinin başlaması, birçok ülkede kalkınmayı hızlandırmadığı gibi, beklentilerin aksine kentsel alanlarda yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Çünkü bu ülkelerde kentleşme süreci ile sanayileşme süreci paralellik arz etmemektedir. Bu nedenle de kırsal alandan kente göç eden insanları istihdam etme olanakları yaratılamamaktadır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerin kentleri, sanayi işçi yerine, işsiz, gizli işsizler ordusunu bünyesinde barındırmaktadır. Üstelik çalışanlar da genellikle hizmet sektöründe, tatmin edici bir ücretten ve sosyal güvenlikten yoksun, sendikası bir şekilde çalışabilmektedirler (Keleş, 2010: 38). Bütün bunlar, sanayileşme ve kentleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan yoğun göçün, kentsel yoksulluğun ortaya çıkışında en önemli nedenlerden biri olduğunu göstermektedir. Kırsal alandan gelen yoğun göçler, öncelikle yüksek emek arzı nedeniyle kentteki reel işçi ücretlerinin düşmesine yol açmaktadır. Diğer yandan daha önce devletin ücretsiz ya da çok düşük ücretlerle sunduğu kamu hizmetleri de artık eskisi gibi ucuz olmayıp yoksullar bu hizmetleri daha pahalıya almak zorundadırlar. Böylece kent yoksulları iki taraflı olarak sıkıştırılmaktadır. Kent yoksullarının yaşam alanları incelendiğinde genel olarak şunlar görülmektedir (BİB, 2009: 34; Hatun, 2002: 28):

- ✓ Gelişmekte olan ülkelerde genel olarak yoksulların evleri kentlere ya da kent merkezlerine uzaktır. Üstelik bu uzaklık sadece fiziki olmaktan da çok daha öte olup sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel bir uzaklığı da içermektedir.
- ✓ Yoksul semtlerde kadın adeta mahkum olmuş şekilde vaktini daha çok evde geçirir. Doğal olarak daha çok ekonomik hayatın dışındadır.

- ✓ Evler genel olarak kalitesiz ve denetimsiz bir şekilde yapılmıştır. Çoğunlukla da sağlıksız bir çevre içinde yer alır.
- ✓ Evler çok sık yıkılıp yapılır.
- ✓ Eşya çok azdır.
- ✓ Oda sayısı yetersizdir.
- ✓ Balkon ve bahçe önü gibi mekanlar ayrıcalıklı yerlerdir.
- ✓ Yoksul evinin düşük seviyesi ile toplumdaki kendi yeri arasında bağ kurma eğilimindedir.

Ülkelerin sahip oldukları sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. özellikler onların yoksulluk durumunu da belirlemektedir. Ancak yoksulluk nereden kaynaklanırsa kaynaklansın her zaman için bir üretim yetersizliği ve/veya gelirin bölgeler, sektörler ve bireyler arasında adil bir şekilde paylaşılmasından kaynaklandığı kabul edilmektedir. Yoksulluğu adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, deprem gibi büyük doğal afetler, insanların çalışamayacak durumda olması, bireyler arasında yetersiz farklılıklarının olması, miras yolu ile elde edilen gelirler, devlet teşvikleri, enflasyon, piyasada tekelleşme, işsizlik (Tireli, 2009: 32), iklim koşullarının elverişsizliği, hızlı nüfus artışı, siyasal krizler, savaşlar, vb. nedenler beslemektedir. Kentte ortaya çıkan yoksulluğun kaynaklarını bu çerçevede *ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve ekolojik* olarak beş başlık altında toplayabiliriz (Kılıç, 2013: 12; Aker, 2008: 221).

Ekonomik nedenler, yoksulluğun en çok bilinen ve görünen yüzünü oluşturur. Ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk, sermaye birikim ile doğrudan ilişkilidir. Sermaye yetersizliği kentsel yoksulluğu derinleştiren ve çözümünü zorlaştıran bir olgudur. Yoksulluğun ekonomik yetersizlikler nedeniyle ortaya çıkması, genel olarak ülkede yaşanan siyasal istikrarsızlıklarla paralellik gösterir. Ekonomik yetersizliklere bağlı olarak eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan mahrum kalma gibi sorunlar, kentsel yoksulluğu artırmaktadır (Sipahi, 2006: 177).

Ekonomik sorunlardan kaynaklanan kentsel yoksulluk söz konusu olduğunda bireylerin istihdamına olanak verecek ölçüde iş olanaklarının yaratılamaması belirleyici olmaktadır. Sermayenin bölgeye yeterince gelmemesinin siyasal, yönetsel nedenleri olabileceği gibi, bölge kaynaklarının yatırıma uygun olmamasının da etkisi olabilmektedir. Dünya üzerinde yaşam kaynaklarının dengesiz dağılımı, kaynakların kötü yönetimi, nüfusun hızla artması gibi birçok nedenden dolayı yoksulluk bütün dünya

üzerinde yayılma eğilimindedir. Üstelik yoksulluğun dünya üzerinde yayılışı iki farklı ekonomik nedenden dolayı da kendisini göstermektedir. *Birinci olarak* büyüme farklarından dolayı, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark sürekli olarak açılmaktadır. 1960'larda yapılan bir araştırma en zengin 20 ülke ile en yoksul 20 ülke arasındaki gelir farkı 18 kat iken bu oran 1995'te 37 kata ulaşmıştır. *İkinci olarak* ülke içindeki zenginlerle yoksullar arasındaki fark da sürekli olarak açılmaktadır. Gelir dilimleri arasında ilk %20 ile son % 20 arasındaki fark giderek daha büyük rakamlara ulaşmıştır. Diğer yandan dünya nüfusunun sadece %10'una sahip olanların dünya gelirinin % 70'inden fazlasına sahip olmaları da bireysel gelirler arasında ne kadar büyük uçurum olduğunu göstermektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 64).

Kentli yoksulların sayısını artıran en önemli unsur kuşkusuz gelir dağılımı konusunda izlenen politiklardır. Kentli yoksullar konusunda yanlış politikalar ya da bilinçli tercihler gelişmekte olan ya da gelişmiş ülkelerde gelir dağılımını daha çarpık bir hale getirebilmektedir. Ne yazık ki eldeki veriler, dünya genelinde gelir dağılımının yoksul kitlelerin aleyhine olacak şekilde daha da bozulduğunu göstermektedir. Bu çarpıklığı gösteren Gini katsayısı 1988'de 0,63 iken 1993'te 0,66'ya yükselmiştir. Çünkü bu tarihte dünyanın en varlıklı insanların oluşturduğu % 5'lik grup, dünyanın bütün gelirlerinin 1/3'üne sahip olmuştur. Diğer yandan dünyanın en yoksullarının olduğu en alttaki % 10'luk dilim ise, dünya gelirlerinin sadece %0,8'ini alabilmiştir. Önceki dönemlere bakıldığında üst gelir gruplarının gelirlerinde bir artış, alt gelir gruplarının gelirlerinde ise aksine bir azalış yaşandığı tespit edilmiştir (Tireli, 2009: 35).

Sosyal nedenlerden kaynaklanan yoksulluk denince, devletin sosyal açıdan üstlenmiş olduğu görevleri yapmaması ya da devletin geri çekilmesi nedeniyle ortaya çıkan yoksulluk akla gelmektedir. 1980 sonrası devletin yeniden yapılandırılması sürecine bağlı olarak devletin ekonomik ve sosyal işlevlerde üstlenmiş olduğu kimi işlevlerin boyutunda ve sunulan hizmetlerin niteliğinde önemli değişimler yaşanmıştır. Yeni düzenleme ile birlikte artık devletin sosyal yönü azalmış ve böylece toplumsal alanda adalet, eşitlik gibi kavramlara daha az atıfta bulunan bir devlet anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bugün uluslararası alanda yaşanan gelişmeleri ve rekabeti gerekçe gösteren birçok devlet, bir yandan sosyal harcamaları kısarak diğer yandan emeğin alım gücünü azaltan ve sermayenin daha

güçlü hale gelmesini sağlayan bir takım düzenlemeleri hayata geçirmiş bulunmaktadır (Sapancalı, 2001: 124).

Yeni düzenlemelerle birlikte sermaye şirketlerine sağlanan en önemli avantajlardan biri kuşkusuz vergi kolaylıkları getirilmesidir. Küreselleşme süreci ile birlikte sermayenin akışkan hale gelişi vergilendirme sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Artık eskisi kadar devletlerin vergi toplamada başarılı olamadığı ve bu nedenle devletin vergi gelirlerinin düşmesine bağlı olarak da kimi kamu harcamalarının fiilen devre dışı kaldığı ileri sürülmektedir. Bu gelişmeler hem devletin hem de çalışanların sermaye karşısında daha çok güç kaybetmesine neden olmuştur. Nitekim emeğin korunmasında can simidi işlevi gören sendikalaşma ve grev hakkı gibi anayasal haklar bile çalışma yaşamına giderek yabancılaşan kavramlar haline gelmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda, 1980 sonrası ortaya çıkan neoliberalist uygulamaların etkisiyle başta sendikal haklar olmak üzere, sosyal haklarda, hatta kimi temel hak ve özgürlüklerde bile önemli sınırlamalara gidildiği söylenebilir (Kıvılcım, 2009: 224-226). Türkiye’de son yıllarda yapılan çeşitli reformların da makyajdan öteye gitmediği, Soma’daki maden faciası bir kez daha göstermiştir. Sermayenin daha çok para kazanma hırsı, sosyal hakların kullanılması bir yana, işçilerin hayatta kalmalarına olanak sağlayacak temel iş güvenliği kurallarının bile hiçe sayılarak yaşama haklarının ellerinden alındığı görülmüştür.

Devletin sosyal yönden zayıflaması toplumdaki bir takım kamu hizmetlerinin kısılması ya da tamamen kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu durum karşısında ortaya çıkan olumsuzluklar kendisini çok farklı şekillerde gösterebilir. Ancak bunların genel özelliği alt gelir gruplarının daha çok harcama yapması ve bu grupların gelirlerinin azalmasıdır. Yoksulluk çoğu zaman farklı dini ve etnik gruplara karşı yürütülen politikaların doğal bir sonucu olarak da kendisini gösterir. Örneğin ülke içerisinde eğitim olanaklarından yararlanamayan bireylerin, mesleki her hangi bir eğitim almaması, kaçınılmaz olarak bu kişileri dezavantajlı kimseler haline getirmektedir. Toplumda yoksulların kamu hizmetlerini alamaması, kültürel, iletişim, eğitim, sağlık vb. hizmetlerden yararlanma ve karar alma süreçlerinde dışlanmaya neden olmaktadır. Toplumsal alanda ortaya çıkan bu dışlanma süreci, onların yoksulluk çemberini daha da kalınlaştırmış olmaktadır. Yoksulluk sorunu da kaçınılmaz olarak, tarım sektöründe çalışanları, geçici ve güvencesi olmayan işlerde çalışanları, eğitimsiz birey-

leri, kadınları, çocukları, yaşlıları ve özürlüleri diğer gruplara göre daha çok etkilemektedir (DPT, 2007: 42).

Ülkede uygulanan nüfus politikalarını da yoksulluğun sosyolojik boyutları içerisinde değerlendirmek gerekir. Günümüzde kalkınmak için nüfusunu artırma gereği duyan ülkelere nadir rastlanmaktadır. Artık dünya kaynaklarının sınırlı olduğu açık bir şekilde anlaşılmıştır. Nüfus artışının kentsel yoksulluğu da artırdığına kuşku yoktur. Gelişmekte olan ülkelerin kentleri çok yoğun nüfus artışı ile dikkat çekmektedir. Başta Dünya Bankası, DTÖ, IMF gibi uluslararası örgütlerin geliştirmekte olan ülkelere uyguladıkları yeniden yapılanma baskısı, dünya genelinde küçük tarım işletmelerinin ve kırsal nüfusun geçinemeyeceği duruma düşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu kırsal alandaki çiftçiler hiç biri güvenceleri olmadan zorunlu olarak kentlere göç etmektedirler ve böylece kırsal yoksulluk, kısa sürede kentsel yoksulluğa dönüşmektedir (Çondur ve Cömertler, 2010: 68).

Devletin sosyal harcamalarının bir yönünü oluşturan sağlık harcamalarını kısması, en çok yoksulları etkilemektedir. Özel hastaneler, kimi zaman kamu hastanelerinin alternatifi olarak değil, aksine tamamlayıcı olarak hizmet veren bir durumda olabilmektedir. Yoksul insanların yeterli sağlık hizmetleri alabilmeleri için aile bütçesinden daha fazla bir miktarı ayırmak zorunda kalmaları söz konusudur. Oysa sağlık harcamaları, bireyin yaşam kalitesini ve verimliliğini artırmada önemli bir unsur olup, gelecek nesillerin sağlıklı olabilmesi, hatta sağlıklı bir işgücü için ihmal edilemeyecek kadar büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar sağlık hizmetlerinin bireysel faydası daha çok öne çıksa da, aslında bir o kadar da toplumsal faydası bulunmaktadır. Ülkelerin sağlık harcamalarına ayırdıkları bütçe, sosyal harcamalar içinde önemli bir kalemi oluşturmaktadır. 2005 yılı verilerine göre, Türkiye GSYH'nin %5,4'ünü sağlık harcamalarına ayırarak %6,5 olan OECD ortalamasının altında gözükmektedir. Ancak bu harcamalar Polonya, Yunanistan (%4,3) ve İspanya (%5,9) gibi ülkeler dikkate alındığında aslında OECD ülkelerinin çok gerisinde olmadığı görülür. Türkiye'nin sosyal harcamalarında eleştirilecek asıl kalem eğitim harcamalarıdır. Çünkü eğitim harcamaları OECD'nin ortalamasının altında olup toplam 33 ülke içerisinde Lihtenştayn, Romanya, Yunanistan ve Lüksemburg'dan sonra en kötü durumda olan beşinci ülkedir. OECD ülkeleri ile Türkiye arasındaki en önemli fark Türkiye'nin nüfusunun diğer ülkelere

göre çok daha genç ve hızlı artışıdır. Buna rağmen Türkiye’de öğrenci sayısı düşünüldüğünde, okullaşma oranı ve eğitime ayrılan payın yeterli olmadığı, ciddi sorunlar bulunduğu söylenebilir (Topuz, 2009: 125-126). Zaten son on yılda eğitim alanında yaşanan baş döndürücü değişimler de hükümetin eğitim konusunda ne kadar istikrardan yoksun ve plansız olduğunu göstermektedir. Diğer yandan doğrudan sosyal koruma harcamaları da Türkiye’de yoksulluğu artıracak derecede düşüktür. OECD ülkeleri içinde sosyal koruma harcamalarının GSYİH içindeki payı sıralandığında % 29,4 ile en yüksek İsveç’tir. OECD ortalamasının % 20,5 olduğu dikkate alındığında, Türkiye % 14’lük bir oranla, Meksika ve Kore’den sonra sosyal koruma konusunda en az harcama yapan ülkelerden biri konumundadır (Topuz, 2009: 127).

Gerek Türkiye’de gerekse dünya genelinde kentsel yoksulluğun artmasında ülkelerde uygulanan kalkınma politikaları doğrudan etkili olmaktadır. Çünkü gelişmekte olan kimi ülkelerin hızlı kalkınma hırsları, sosyal politikalardan feragat ederek bunun yerine kalkınma politikalarına, kısaca sermaye artışına ağırlık vermelerine neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile bu politikaları insani yönü zayıflatılmış vahşi kalkınma politikaları olarak adlandırmak yanlış olmasa gerekir. Bu politikaların uygulama gerekçesi de genel olarak dünya geneline yayılmış olan ülkeler arası rekabet gösterilmektedir. Ancak gerekçe ne olursa olsun özellikle 1980 sonrası izlenen politikaların başta Türkiye olmak üzere bütün dünyada etkilerini kolaylıkla görebiliriz (DPT, 2007: 32):

Tercih edilen politikalar nedeniyle *siyaset ve yoksulluk* arasında her zaman yakın bir ilişki olmuştur. Çünkü siyasetin aldığı birçok karar yoksulların durumunda olumlu ya da olumsuz değişiklik yapabilecek niteliktedir. Diğer yandan modern toplumda devletin yoksulluk sorunu ile ilgilenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Oy hakkının genelleşmesi ile birlikte demokratik toplumlarda hangi parti bu konuyu görmezden gelebilir. Yoksulluk kavramı, hem iktidar hem de muhalefet tarafından seçim meydanlarında kolaylıkla kullanılacak bir malzeme niteliğindedir (Konuk ve Bayram, 2009: 20). Gerçekten de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde metropollerdeki gecekondu nüfusunun büyüklüğü dikkate alındığında, hiçbir iktidarın bu büyüklüğü görmezden gelemeyeceği açıktır. Bu durum yoksullara yönelik mesajların iktidarın kazanılması yarışında önemli bir unsur olduğu sonucuna götürmektedir.

Devletin izlediği politikalarla, onun ne kadar liberal ya da sosyal bir devlet olacağına karar vermesi, toplumsal alanda yoksulluğun sınırlarını da belirlemiş olmaktadır. Siyasetin uyguladığı teşvikler, vergi indirimleri, bölgeler arasında farklılaşmalara yol açmaktadır. Demokrasi ve hukukun üstünlüğüne inanılan ülkelerde bile sermaye grupları çok iyi örgütlenmiş olmalarından ve basın gücünü ellerinde bulundurduklarından dolayı hükümetleri kolaylıkla etkileyebilmektedirler. Küreselleşme nedeniyle yaşanan sert rekabet, gelişmiş ülkelerde bile alt gelir gruplarının ücret ve sosyal haklarının kısılması konusunda hükümetlerin ikna edilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenden dolayı da küreselleşme, sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, bütün ülkelerin ortak sorunu olarak kabul edilebilir. Zaten yoksulluk konusunda yapılan araştırmalar da gelişmiş ülkelerde yoksulluk sınırında yaşayanların sayısının arttığını göstermektedir (Sapançalı, 2001:116). Örneğin dünya genelinde yurttaşlarına sağladığı sosyal yardımlarla bilinen AB’de bile sermayenin baskısının bir sonucu olarak yoksulluk görelisi olarak hala yüksektir. Yaklaşık 72 milyon insan yoksulluk riski ile karşı karşıyadır. ABD’de de %39’unu çocukların oluşturduğu yaklaşık 37 milyon insan yoksulluk sınırının altındadır (Gündoğan, 2008: 45). Siyasetin izlediği politikalar nedeniyle dinsel, etnik ya da farklı toplumsal statüye sahip olmaktan dolayı kimileri dezavantajlı konuma düşebilmektedir. Gerçekten dünyanın birçok yerinde farklı dini ve etnik kökenden olmaları nedeniyle birçok kişi işsizlik sorunu yaşayabilmektedir.

Küreselleşme politikalarının dünya genelinde yoksulluğu azaltacağına ilişkin görüşler kimi çevrelerce sık sık dile getirilmesine karşın, zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki gelir farkı, bunun aksini söylemektedir. Küreselleşme ile birlikte dünya genelinde gelir dağılımının ülkeler arasında daha da kötüleştiğini, BM’nin çeşitli raporları da desteklemektedir. Örneğin BM’nin 1999 yılı İnsani Gelişme Raporu, dünya genelinde en zengin dilimde yer alan ilk % 20’nin gelirden aldığı pay % 86’ya ulaşırken, alttaki % 20’nin aldığı pay sadece % 1’lerde kalmıştır. BM verileri ilk 20 ile son yirmi arasındaki farkın çok fazla açıldığını göstermektedir. Örneğin bu iki grup arasındaki fark 1960’lı yıllarda 30 kat iken, 1997 yılına gelindiğinde 74 kat olmuştur. Diğer yandan 1997 yılına gelindiğinde dünyadaki 80’den fazla ülke önceki yıllara göre daha çok fakirleşmiştir. Diğer yandan çok yoksul olmayan, belli bir düzeyde gelişmiş ülkelerin de küreselleşme

sürecinde kişi başına düşen gelirlerini artırmada zorlandıkları görülmüştür. Küreselleşme dünya genelinde hem ekonomik hem de siyasi krizleri de besler hale gelmiştir. Artık Asya'da ya da Latin Amerika'da başlayan bir ekonomik ya da siyasi krizin bütün dünya ülkelerinin ekonomilerini olumsuz etkilediği bilinmektedir (Çeken vd., 2008: 91; Leba, 2001).

Küreselleşme gelir dağılımı açısından sadece gelişmekte olan ülkeleri değil, gelişmiş ülkeleri de olumsuz yönden etkilemektedir. Diğer bir ifade ile küreselleşme bir yandan ülkeler arasında gelir makasının açılmasına neden olurken, diğer yandan gelişmiş ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımının da bozulmasına neden olmuştur (Akın, 2004: 86). Küreselleşmenin gelişmiş ülkelerdeki yoksulları olumsuz etkilemesinin nedeni, çok uluslu şirketlerin işgücü, vergi vb. avantajlardan yararlanabilmek için bu ülkeleri terk ederek, daha avantajlı ülkelere göç etmesidir. Çünkü böyle bir durumda gelişmiş ülkelerdeki niteliksiz durumda olan yoksullar işlerini kaybederek sosyal yardımlara muhtaç hale gelebilmektedirler. Buna karşılık küreselleşme süreci gelişmekte olan ülkelerde de istenilen düzeyde yoksullar için olumlu bir tablo çizebilmiş değildir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde zaten sorunlu olan devletin sosyal yönü, neoliberal reformlar nedeniyle daha da zayıflamıştır (Bacak ve Dönmez Kara, 2009: 89).

Küreselleşme sürecinin yoksullar için en önemli sonuçlarından biri kuşkusuz devletin görevleri konusundaki anlayışın köklü bir şekilde değişimidir. Küreselleşme kamu hizmetinin yurttaşlara götürülmesinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinde kamu hukuku çerçevesinden topluma hizmet götürme anlayışından uzaklaşma nedeniyle, kamu hizmeti götürülen birçok alandan devlet çekilmiştir. Temel hizmet sunma anlayışı giderek özel sektör merkezli hale gelmiştir. Sosyal devlet anlayışının temelini oluşturan bireysel fayda-toplumsal fayda arasındaki denge giderek bozulmaya başlamış ve bunun sonucunda kamuya rağmen bireylerin, sermaye sahiplerinin çıkarları toplumsal fayda karşısında baskın gelmeye başlamıştır (Keleş, 2010: 55).

Küreselleşme ile birlikte dünya genelinde önceki dönemlere göre daha büyük bir kazanç söz konusu olmakla birlikte, bu gelişmelerden alt sınıfların yeterince yararlandığı söylenemez. Diğer yandan devletin yurttaşa sunduğu kamu hizmetinin niteliğinde ve niceliğinde azalmalar, kimi hizmetlerin paralı hale gelmesi yoksullar için olumsuz gelişmeler olmuştur.

Sonuç olarak yoksulluk açısından küreselleşme, birçok insanın varlık içinde yoksulluğa mahkum edildiği bir dünya görüşü anlamına gelmektedir.

Kültürel nedenler de yoksulluğu her zaman besleyen bir unsurdur. Kişilerin maddi olanakları olsa bile toplumsal ve kültürel hayata yeterince katılmama söz konusu olabilmektedir. Bu durum toplumsal alanda yerleşik çeşitli gelenek ve göreneklerden, beslenme alışkanlıklarına kadar birçok unsurdan kaynaklanabilir. İnsanlığın tarihsel ve toplumsal gelişim süreci içinde yaratmış olduğu maddi ve manevi değerler bütünü olarak kabul edilen kültür, kaçınılmaz olarak her toplumsal alanda farklı şekillerde kendisini göstermektedir. Bu kültürel yapılar kimi toplumlarda modernleşme ile çatışmaya girecek kadar kökleri derinlerden gelen sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin okul çağındaki çocukların evlendirilmesi, kan davası, kız çocuklarına mirastan ıskat edilmesi gibi benzer kültürel davranışlar kaçınılmaz olarak hem kentsel hem de kırsal alanda önemli bir yoksulluk nedenidir.

Günümüzde bile kente göç etmiş birçok ailede kültürel farklılıklardan dolayı kız çocuklarının okutulmasına ve kadınların çalışmasına hala sıcak bakılmamaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak kız çocuklarının gelecekte son derece dezavantajlı bir duruma gelmesine neden olmaktadır. Türkiye’de işsizliğin rakamsal olarak düşük olmasının en önemli nedeni, kadınların büyük bir kısmının çalışma hayatının dışında kalması ve resmi iş başvurusu yapmamış olmasıdır. İşsizlik rakamları her ne kadar devleti yönetenler için olumlu gibi gözükse de gerçekte, kadının toplumsal alandaki yerini alabilmesi için son derece olumsuz bir veridir.

Ekolojik nedenlerden kaynaklanan yoksulluk dendiğinde çevresel unsurlarda meydana gelen bir eksilme ya da yok oluşun insanların yoksulluğuna yol açması akla gelmektedir. Gerçekten çevresel değerler bütün canlı yaşamın temel taşı olup bunlarda meydana gelen bir bozulma, sadece insanı yoksullaştırmakla kalmayıp, bundan da öte bütün insan yaşamını tehdit eder duruma gelebilmektedir. Bu nedenle günümüz toplumunda, ekonomik sorunların bir parçası olarak enflasyon, işsizlik gibi ulusal sorunların yanında, artık çevrenin korunması konusu da temel bir sorun olarak kabul edilmektedir. Çünkü çevre sorunları, hem kentsel hem de kırsal alandaki bütün yerleşimlerin beslenme, sağlık, ulaşım, imar gibi birçok alanda ortaya çıkan sorunların birer parçası haline gelmiştir. Gerek kırsal alanda gerekse kentsel alanda çevresel değerlerin zarar görmesi

durumunda yurttaşların yaşam kalitesi de buna bağlı olarak önemli ölçüde düşmektedir (Çondur ve Cömertler, 2010: 66).

3.Çevre Sorunlarının Kentsel Yoksulluğa Etkisi

Yoksulluğu mutlak, göreceli ve insani olarak üç kısımda ele aldığımızda, çevresel tahribatın yoksulluğun her aşamasında insan yaşamını olumsuz etkileyeceği kolaylıkla söylenebilir. Çünkü sağlıklı bir çevre nasıl insan yaşamının kaynağını oluşturuyorsa, aynı şekilde kirli bir çevrede yaşamak da insan yaşamının sonunu getirebilmektedir. Bu nedenle çevresel değerlerin yoksullar üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı açık bir şekilde söylenebilir.

Birinci olarak hava, su, toprak gibi değerlerin kirlenmesi, tarımsal alanda üretim kaybına neden olacağından dolayı hem kırsal hem de kentsel alanda yaşayan insanların yaşam standartlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Her şeyden önce tarım ürünlerinin fiyatında meydana gelen bir yükselmeden en çok etkilenecek olanlar yoksullar olacaktır. Arap Baharı olarak adlandırılan olayların arkasında kentli yoksulların ağır yaşam şartları altında olmalarının ve başta ekmek fiyatları olmak üzere tarım ürünlerinin fiyatlarında genel bir yükselmenin önemli rolü olduğu kabul edilmektedir. Mısır'da yoksul kentli kitleler birçok kez ekmek fiyatlarının artışına protesto etmek amacıyla tarihte sık sık gösteri düzenledikleri bilinmektedir (Tek Gıda-İş Sendikası 2014).

İkinci olarak çevresel kaynakların kirlenmesi sonucu ortaya çıkan riskler genel olarak bütün kentlileri etkilemekle birlikte, yoksul kesimler kirliliğe daha çok maruz kalmaktadır. Çünkü yoksul insanların varsıllara göre mobilite kapasitesi düşük olduğundan dolayı, her hangi bir kirlilik ortaya çıktığında buldukları bölgeleri kolaylıkla terk edememektedirler. Bu nedenle çevresel kirlilik karşısında ya da benzer riskli durumlarda yoksul kesimlerin kentlerde diğer gelir gruplarına göre daha ağır bir fatura ödedikleri söylenebilir. Yoksul kesim içerisinde en çok mağdur olan kesim ise ne yazık ki çocuklar, kadınlar ve yaşlılardır.

Üçüncü olarak ortaya çıkan çevre sorunları nedeniyle yoksullar seslerini yönetime ve medyaya duyurma olanaklarına göreceli olarak daha az sahiptirler. Diğer bir ifade ile alt gelir grupları, yaşam alanlarında ortaya çıkan çevresel sorunları kolaylıkla yönetime ve basına taşıyamamaktadır. Yok-

sulların kentin uzak bir köşesinde adeta yalıtılmış bir yaşam sürmesi bu kişilerin medya, kent yöneticileri, sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerini de sınırlamaktadır.

Çevresel tahribatın kent yoksullarını nasıl etkilediği konusunda yapılan çalışmalar tarandığında Türkiye bağlamında, çok farklı mekânlarda ve koşullarda çeşitli sorunlarla iç içe oldukları söylenebilir. Çevre sorunları bu kişileri bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak etkilemektedir. Kentli yoksulların yaşadıkları sorunların kaynağı, kimi zaman kışın ısınmak için kullanılan kalitesiz yakıtlardan, kimi zaman sağlıksız sulardan ya da atık suların uzaklaştırılmamasından kaynaklanabilmektedir. Kentsel ve bölgesel atıkların su kaynaklarına bırakılması, tarımda uygulanan bilinçsiz gübreleme ve ilaçlama gibi kısaca çevresel değerlere zarar veren birçok uygulama, başta çiftçiler ve balıkçılar olmak üzere, doğrudan kentli yoksulları da etkilemektedir (Çondur ve Cömertler, 2010: 66).

Yoksullukla mücadele için çevrenin korunması gerektiği yönündeki görüşlere çeşitli uluslararası alanda yürütülen toplantılarda da rastlanmaktadır. Dünya genelinde yoksulluğun azaltılması için uluslararası alanda çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Birleşmiş Milletler daha 1995 yılında Kopenhag'da yapılan *Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi'nde* yoksulluğun yok edilmesini *insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik* bir sorumluluğu olarak kabul etmiştir (Özdek, 2002: 2). Yoksulluk konusunda yapılan çalışmaların en tanınmış ise kuşkusuz BM'nin *Bin Yıl Kalkınma Hedefleri* ile Avrupa Birliği'nin *Lizbon Stratejisi'dir*. 189 ülke ve 147 devlet ya da hükümet başkanları tarafından imzalanan Bin Yıl Kalkınma Hedefleri insani kalkınmaya yönelik olarak yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması için çok geniş bir alanda başarılı uygulamaların hayata geçirilmesi için çaba sarf etmektedir. Lizbon Stratejisi ise, dışlanma ve yoksulluk sorununa çözüm bulma çabaları içinde sosyal politikaları, büyüme ve istihdam gibi ekonomik politikalarla ilişkilendirerek, piyasa ekonomisi içinde bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. AB'nin çalışmalarında, özellikle dışlanmanın önlenmesi ve kadın, çocuk, genç, yaşlı, işsiz, özürlü gibi toplumdaki korunmasız grupların yaşam standartlarının iyileştirilmesi için özel programlar yapılmasına büyük önem verilmektedir (DPT, 2007: 24; Tireli, 2009: 100). Uluslararası kuruluşların yoksulluk konusunda yapmış olduğu çalışmalar genel olarak belli bir politik bakışın yansımaları olmuştur. Uluslararası alanda yoksulluk sorunu dile getirilirken, küresel çapta piya-

sa ekonomisinin işlemesi için gerekli teşvik politikalarını da uygulamaktan geri kalmamışlardır. Örneğin Dünya Bankası yoksulluğun azaltılmasını piyasa dostu uygulamalara bağlamıştır (Özdek, 2002: 3).

Sonuç olarak dünya genelinde yaşanan sosyal, ekonomik ve ekolojik gelişmelere bağlı olarak yoksulluk sorunu giderek daha kalıcı bir hale gelmiştir. Her ne kadar küreselleşme ile yoksulluğun azalacağı beklentileri ileri sürülmüşse de zaman bunun gerçekçi olmadığını göstermiştir. Küreselleşmenin ekonomik yansımaları yanında dünya genelinde ekolojik yansımaları son derece olumsuz olmuştur. Öncelikle küreselleşme nedeniyle artan üretimin yol açtığı ekolojik tahribata bağlı olarak kırsal alanlarda üretim kapasitesinde düşme yaşanmıştır. Bu gelişme nedeniyle birçok çiftçi kentli yoksulların arasına katılmak zorunda kalmıştır. Makasın iki ağzı gibi, bir yandan tarımsal üretimden çekilen çiftçiler üretici konumdan tüketici konuma gelmektedir, diğer yandan çiftçilerin kentlere göç etmesi kentteki besin fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Ortaş, 2008). Kırsal alandan kentlere göç eden kitleler kentsel alanda yaşam standartları son derece düşük alanlara yerleşmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bölgelerde, başta altyapı ve çevre kirliliği olmak üzere birçok sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

3.1.Suya Erişim Sorunu

Su bütün yaşamın devamını sağlayan vaz geçilmez en önemli unsurlardan biridir. Eğer bir ülkede ya da bölgede bireylerin suya erişimi konusunda sorunlar varsa, bu durum bölgenin yaşam kalitesini de son derece olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumsal alanda sağlık hizmetlerinin devamlılığı ve toplum sağlığının korunabilmesi, her bireyin yeterli miktarda temiz suya erişimine bağlıdır. Ancak dünya genelinde, özellikle de yoksul mahallelerde, hızla artan nüfus ve yetersiz altyapı nedeniyle birçok insan belediyelerin su hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Günümüzde içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerine ulaşabilen kentli nüfusun oranı, bölgenin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi açısından temel göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Zaten ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile suya erişim konusunda yapılan karşılaştırmalarda da bunu açık bir şekilde görmek olasıdır. Gelişmiş ülkelerde sağlıklı içme suyuna erişim oranı yaklaşık nüfusun % 99'una ulaşırken, gelişmekte olan ülkelerde % 66'lara, Afrika'da ise % 38'e kadar düşmektedir (Görer, 2002: 314).

Küresel ısınma ve iklim değişikliği nedeniyle tatlı su kaynakları dünya genelinde giderek azalmakta ve kimi bölgelerde suya erişim her geçen gün daha zorlaşmaktadır. Önümüzdeki yıllarda temiz su kaynaklarına erişilebilme sorunlarının giderek büyüyeceği, hatta bu nedenden dolayı ülkeler arasında su savaşlarının çıkma olasılığının bile olduğu ileri sürülmektedir. Suyun yeryüzünde giderek daha çok kıt kaynak haline gelmesi, su yönetimi konusundaki görüşleri de önemli ölçüde değiştirmiştir. Suyu, her insanın ulaşması gereken temel bir değer olarak kabul eden görüşlerin yerini, suyu ekonomik bir mal olarak kabul eden görüşler almıştır. Bu yaklaşımın kaçınılmaz bir sonucu olarak su kaynaklarının yönetimi ve dağıtımını birçok ülkede ya da kentte ticarileşmeye başlamıştır (Görer, 2002: 316).

Su hizmetlerinin kamusal bir hizmet olduğu düşüncesinin terk edilmesi, kaçınılmaz olarak en çok kentli yoksulları etkilemiştir. Çünkü bu tür uygulama suya erişimi ancak belli bir parasal güce sahip olanların yararlandığı bir hizmet haline dönüştürmüştür. Günlük su kullanım bedellerini karşılamakta zorlanan aileler, ya su harcamalarını tasarruf amacıyla kısacaklar ya da su dağıtım sisteminin dışına çıkacaklardır. Nitekim gerek Bolivya'da gerekse Güney Afrika Cumhuriyeti'nde suyun metalaşmasının olumsuz sonuçları net bir şekilde görülmüştür. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nde su hizmetlerinde yaşanan fiyat artışı, bir çok ailenin su dağıtım sisteminden çıkmasına ve bir çok insanın hijyenik olmayan yeraltı sularını kullanmasına neden olmuştur (Kılıç, 2008: 182). Bu şekilde bir gelişmenin sağlık açısından ağır sonuçlarının olacağı ortadadır.

Suyun tedarik edilmesi ve dağıtımını gibi işlerde ortaya çıkan ticarileşme süreci, gelişmekte olan ülkelerdeki kent yoksullarını derinden etkilemektedir. Bir milyardan fazla insan günlük 20 litre olan su ihtiyaçlarını 1 km uzaktan bile karşılamaktan mahrum durumdadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin bütün yoksul kentlerinde görülmektedir. Diğer yandan su kaynaklarının kontrolünün yerel feodal ağalara verilmesi, kamunun kontrolünden çıkması sorunların gelecekte daha da büyüyeceğini göstermektedir (Kılıç, 2008: 183).

Yoksulluk mutlak yoksulluk çerçevesinde ele alındığında en önemli ayırıcı unsur, bireylerin gıda ve su gibi temel ihtiyaçlara ulaşamaması ve yaşam alanlarındaki gerekli sağlık koşullarının standartların altında olmasıdır. Doğal olarak bu unsurların varlığı çevresel değerlerle doğrudan

ilişkilidir. Bu çerçevede toprak, su, hava ve katı atıklardan kaynaklanan kirlilik sorunu ya da çevresel değerlere ulaşamama önemli bir sorun olacaktır. Örneğin Mart 2000 tarihinde Hollanda'nın Haag kentinde düzenlenen 2.Dünya Su Formu, küresel çapta giderek artan su sorununu uluslararası gündeme taşımıştır. Formda gıda ve çevresel güvenliğin sağlanabilmesi için su güvenliğinin önemi üzerinde önemle durulmuştur. Bu Forumda *su herkes içindir* mesajı ile birlikte yoksulluk ve su güvenliği ilişkisi uluslararası tartışmaların temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Bonn'da düzenlenen "Uluslararası Tatlı Su Konferansı'nın" alt başlığının "Sürdürülebilir Kalkınmanın Anahtarı: Su" olmasına karar verilmiştir. Böylece tüm insanlar için üretimden temizliğe kadar her alanda suya erişim sağlanmadan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanamayacağı belirtilmiştir (ÇSKTP, 2003: 25). Doğal olarak sağlıklı bir su politikasının yoksullara kadar ulaşabilmesi için gerekli girişimlerin yapılabilmesi bütün yerel yönetimlerin ve hükümetlerin temel politikalarından biri olmalıdır.

3.2. Barınma Sorunu

Kent yoksulları için temel sorunlardan biri de kuşkusuz sağlıklı bir konutta oturabilmektir. Barınma sorunu genel olarak bütün ülkelerin çözüm bulması gereken konuların başında gelmektedir. Ancak bu yöndeki çözüm çabaları Türkiye gibi kimi ülkelerde konut alanında dengesizliklere de yol açabilmektedir. Örneğin bir yandan lüks konut fazlası diğer yanda sosyal konut açığı aynı zaman diliminde ortaya çıkabilmektedir. Kimi ülkelerde konut piyasasının ana aktörleri özel girişimciler olunca, ödeme gücü yeterli olmayan kent yoksullarının yasal konut sistemi içerisinde ev sahibi olmaları olanaksız hale gelmektedir. Kent yoksullarının konuta erişiminde piyasa koşullarının dışında ya da piyasa koşullarını ağırlaştırıcı kimi unsurlar da olabilmektedir. Deprem, heyelan, çığ, su baskını, savaş vb. nedenlerden dolayı bir ülkede konut stokunun zarar görmesi her zaman olasıdır. Diğer yandan ülkede nüfus artış hızının yüksek olması da ihtiyaç duyulan konut sayısının üretilen konut sayısının çok üstünde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmının nüfus artışından kaynaklanan ciddi sorunlar yaşadıkları ve bundan dolayı da metropollerin % 20 ile % 70'i arasındaki nüfusun gecekondularda yaşadığı bilinmektedir (Keleş, 2010: 481).

Kent yoksullarının gecekondü bölgelerinde barınma sorunları yaşamalarında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları devletin küçülme politikalarının önemli etkisi bulunmaktadır. Çünkü bu süreç içerisinde kamu sektörünün küçülmesi, istihdam ve reel ücretler üzerinde son derece olumsuz bir etki yaparak kent yoksullarının kendileri için sağlıklı konutlara ulaşma olanağını daha baştan kaldırmaktadır. Çünkü işçi ücretlerinin genel düzeyde düşmesi, kent yoksullarının daha çok güvencesiz işlerde düşük ücretlerle çalışmasına neden olmaktadır. Diğer yandan son yıllarda hayata geçirilmeye başlanan gecekondü alanlarındaki konut ve dönüşüm politikaları, gecekonduların yoksullar için sunmuş oldukları ucuz barınma olanaklarını ortadan kaldırmaya başlamıştır (BİB, 2009: 11).

Yoksulların sağlıklı bir konut bulma sorunları yanında, yoksulluğa karşı toplumsal alanda son derece acımasız bir algı hareketi de oluşabilmektedir. Diğer bir ifade ile yoksulların toplumsal alanda farklı bir kimlikle dışlanması söz konusu olabilmektedir. Bunun literatürdeki “gecekondü” kelimesine yüklenen olumsuz kavramlaştırma ile açık bir şekilde ötekileştirildiği söylenebilir. Gecekondü algısı, gerek devlet yönetiminde gerekse toplumsal alanda erken dönemde konut ihtiyacının devletin desteği olmadan karşılanmasına olanak sağladığı için olumlu karşılanmıştır. Bu nedenle kentli orta sınıflar, gecekonduyu her hangi şekilde tehdit olarak görmemişlerdir. Aksine bu gelişmelerin sempatik bulunduğunu bile ileri sürenler olmuştur (Zengin, 2014: 95). Ancak kent yoksullarının geçim olanaklarının azalması ve barınma sorunlarının artması, en önemlisi de gecekondü bölgelerindeki arazilerin değerlendirilmesi, gecekondü bölgelerine karşı toplumda giderek artan bir olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Gecekondü ve suç arasında sosyolojik olarak her hangi bir bağlantı kurulmamasına karşın, son yıllarda kent yoksullarının yaşadığı bölgelerle suç bölgeleri arasında ilişki kurmaya yönelik çabalar artmıştır. Gecekondular bu kesimlerce, kentle bütünleşme niyetinde olmayan ve topluma karşı giderek tehdit oluşturan ve ötekileştirilen mekanlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır (BİB, 2009: 56).

Kent yoksullarının gecekondü bölgelerine yerleşmeleri ya da gecekondü bölgeleri oluşturmalarının nedeni, devletin kendilerine bu konuda yol gösterici bir yaklaşım içerisinde olmaması ve yoksulların kendi hallerine bırakılması gösterilebilir. Oysa tarihte konut politikaları, yoksulların konut sorunlarını gidermek için ortaya çıkmıştır. Buna karşın birçok ülkede ko-

nut politikaları asıl amacından saparak zenginlerin kolaylıkla konut edinebildiği bir sistem haline gelmiştir. Ancak kent yoksullarının düzenli gelirleri olmadığı için, konut kredi sistemi içinde yer alamamışlardır ve bu nedenle gecekondular onlar için bir anlamda can kurtaran simidi görevini yapmıştır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin yoksulluk yuvalarında da benzer bir durum söz konusudur. Bu nedenle birçok ülkede uygulanan konut politikası, gerçekte varsıllara finans sağlayan, ancak yoksulların sorununu çözmeyen bir sistem olarak işlemeye devam etmektedir.

Kentli yoksulların yaşadıkları gecekondu bölgelerinde konutun standartlara uygun olmaması yanında, genel olarak yerleşim bölgesinin de ciddi sorunları bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal alandan kentlere göç eden nüfusların kentlerde sel baskını tehlikesine açık alanlar, heyelan bölgeleri, kirlenmenin ileri düzeye ulaştığı sanayi bölgeleri, çöp toplama merkezlerinin yakınları, depreme dayanaksız terk edilmiş binaların olduğu alanlar kentli yoksulların yaşadıkları mekânlardır (Keleş, 2010: 491). Aslında bu durum 19. Yüzyılda başlayan sanayileşme süreci ve bunun sonucu kırsal alandan kentlere göç eden büyük işsizler ordusunun ortaya çıkışından beri birçok ülkede görülmektedir. Örneğin tarihte Manchester kentinin nüfusu 1800lerden sonra 30 yıl içerisinde hızla artarak iki katına çıkmıştır. Bu dönemde kentte yapılan bir araştırma, konutların yarıya yakını ışıksız, nemli, havalandırma olanakları kısıtlı olan yapılar olarak tanımlamaktadır. Konutlarda büyük oranda tuvalet sorunu vardır ve bunların yaklaşık % 80'inde de su bulunmamaktadır. Zaten bu bölgede son derece sağlıksız konutlar söz konusuysen, bir de belediye çöpleri ayda bir toplayarak hizmetlerini kentin diğer mahallelerine göre ciddi şekilde aksatmaktadır. Üstelik bu kötü barınma şartları sadece İngiltere'ye özgü bir sorun olmayıp, bütün Avrupa'da ve de Amerika'da görülmektedir (Aydemir, 2004: 50).

Çevresel şartların bozulması ya da kirlenme yüzünden yoksulların büyük zarar görmesi örneklerine tarihte sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, Avrupa'yı kasıp kavuran veba salgını, zenginlerden çok yoksul kitleleri vurmuştur. Çünkü yeterli beslenme olanaklarına sahip olmayan, toprak evlerde yaşayan, farelerin çokça olduğu mekanlarda yaşayan yoksul halka veba mikrobi kolayca bulaşmıştır. Veba salgınları kentsel alanlarda hijyenin ve çevrenin korunmasının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Avrupa'nın veba salgınından kurtulmasında yapı stokunun hijyenik de-

nebilecek koşullara getirmesi önemli rol oynamıştır (Özden ve Özmat, 2014: 68-70).

Barınma sorununa çağdaş bir şekilde çözüm bulamayan ülkelerin ne gibi felaketlerle ya da risklerle karşı karşıya kalabileceğinin yakın bir tarihteki örneği ise Bhopal'dır. Hindistan'daki Bhopal kentindeki facia bunun için tipik bir örnektir. 3 Aralık 1984 günü ABD kökenli denetimsiz ve standartlardan uzak bir şekilde üretim yapan Union Carbide firması Bhopal'de yanlışlıkla 40 ton metil izosiyanat gazını dışarı bırakmış ve bunun sonucu olarak yaklaşık 20 bin kişi ölmüştür. Bugün 100 binden fazla insan da hala o günkü kazanın izlerini taşımaktadır (Bhopal Faciası, 2011). Bu kazadan en çok fabrika kenarında bulunan ve son derece sağlıksız, derme çatma evlerde yaşayan yoksul kentlilerin etkilendiği söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde başta Afrika olmak üzere pek çok ülkede çeşitli sanayi kuruluşlarının kent merkezinde Batı ülkelerindeki gibi standartları olmadığı söylenebilir.

19. yüzyılda yoksullar ve varlıklar arasında gelir dağılımının yarattığı bu çarpıklık, devletin de gelişmeleri uzaktan seyretmeyi tercih etmesi nedeniyle hızla büyüyerek bir birine yabancı ve aynı zamanda bir birini düşman olarak gören iki ayrı sınıfın doğmasına neden olmuştur. Aşırı kutuplaşmış ve birbirinden maddi ve psikolojik olarak uzaklaşmış olan böyle bir toplumsal yapının sürdürülmesi olanaksızdır. Nitekim bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak Batı'da bilinen sosyal patlamalar yaşanmıştır. Bir anlamda kent planlaması Batı ülkelerinde ortaya çıkan bu sosyal patlamaların önüne geçmek ve kent yoksullarının yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkmış ve gelişmelerle bugünkü halini almıştır.

3.3. Genel Olarak Altyapı

Yoksulların yaşadıkları mahallelerde yeterli altyapı hizmetlerinin olmaması, onların suya ulaşamamasından kaynaklanan sorunlara neden olduğu gibi aynı zamanda sınırlı olarak kullanılan suların uzaklaştırılmaması nedeniyle de ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Kentli yoksulların kentin bir bölgesinde sıkışmış bir şekilde yaşamaları, çöplerin ve atıkların uzaklaştırılması için gerekli altyapının olmaması, onların sağlıklarını doğrudan tehdit etmektedir. Üstelik bu tür sorunların tarihte gelişmiş Batı ülkelerinde yaşandığı bilinmektedir. Yaşamın kaynağı olan su, aynı za-

manda kentlerin kurulmasında ve gelişmesinde her zaman temel bir unsur olmuştur. Ancak yeterli altyapı hizmetleri götürülmediğinde suyun kullanımı çok tehlikeli sonuçları da beraberinde getirmekte, hatta kentler için ölümcül olaylara neden olabilmektedir. Günümüzün bütün kentlerinin temel sorunu hala kent nüfusuna yeterli miktarda su temin etmek ve kullanılan suları-çöpleri sağlıklı bir şekilde uzaklaştırmaktır. Tarih bizlere, bu işlerin düzgün yapılamadığında çok ciddi hastalıkların ve kitlesel ölümlerin olacağını göstermiştir. Özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru kentlerde kitlesel ölümlerin yaşanması, su hizmetlerinin sağlıklı olabilmesi için kolera ve tifo gibi hastalık yapan mikropların saptanmasını zorunluluk haline getirmiştir (McNeill, 2005:139).

Atık suların uzaklaştırılmaması nedeniyle Chicago kentinin yaşadığı sorunlar bütün dünya kentlerine örnek gösterilebilecek niteliktedir. Chicago dünyanın en büyük göllerinin birinin hemen kenarında kurulmuş olmasına karşın, bu avantajı çevreyi korumada gerekli özenin gösterilmemesi nedeniyle büyük bir felakete dönüşmüştür. Hızlı bir şekilde büyüme sürecine giren Chicago'da 19. yüzyılda atık suların uzaklaştırılması konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Çünkü kent sakinlerinin eski alışkanlıklarının bir devamı olarak, çöpler sürekli olarak Michigan gölüne dökülen Chicago nehrine dökülmeye devam etmiştir. Ancak bu kirlenmenin bir sonucu olarak, kirli sular içme sularına karışarak kentte ölümcül hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Kent yönetiminin gölden çekilen temiz sularla nehri temizleme çabası da yetersiz kalınca tifo salgını patlak vermiştir. 1885-1886 yıllarında Chicago çevresinde yaklaşık 90 bin insan tifo-kolera gibi sulardan geçen hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmiş ve kentin yaklaşık % 12'si de hastalanmıştır. 1891 ve 1895 arasında da her yıl yaklaşık 20 bin kişi tifoya yakalanmaya devam etmiştir (McNeill, 2005:141; Kılıç, 2008: 171). Bu örnekler, gelişmekte olan ülkelerdeki kent yoksullarının altyapı hizmetlerinin yetersiz olması durumunda, nasıl bir sağlık sorunu ile karşı karşıya kalabileceklerini açıkça göstermektedir.

Modernleşme sürecinin ilk kurbanları olarak adlandırabileceğimiz kent yoksulları, yaşadıkları bölgelerdeki kötü altyapının iyileştirilmesi ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için kendi aralarında örgütlenmeye gitmişlerdir. Ancak bu şekilde kötü koşulların düzeltilmesi için hem sermaye hem de devlet üzerinde baskı kurabilmişlerdir. Henüz kentleşme ve

sanayileşme sürecini tamamlamamış ya da yeni yaşamaya başlayan gelişmekte olan birçok ülke, bu tarihsel olgulardan fazla ders çıkarmış gibi gözükmemektedir. Çünkü Brezilya, Arjantin, Türkiye, Mısır, Pakistan, Hindistan gibi birçok ülkede Batı ülkelerinin sanayileşme sürecinin başlangıcında yaşadıkları sorunların bir benzerini yaşadıkları görülmektedir. Bu ülkelerde devletin konut ve yerleşim konusundaki politikalarının yetersizliği nedeniyle, milyonlarca insan gecekondularda yaşamaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kimi zaman politikacıların oy malzemesi yapmaktan geri kalmadığı gecekondulu bölgeleri, altyapıdan yoksun, başta deprem olmak üzere her jeolojik tehlikeye açık, kimi zaman çöp yığınlarının kimi zaman da kirletici sanayilerin çevresinde sağlıksız bir şekilde varlığını korumaya devam etmektedir. Bu ülkelerde çöplüklerin etrafında yaşayan, hatta geçimlerini bundan sağlayan insanlar artık kanıksanır hale gelmiştir. Oysa çöp yığınlarının hemen yakınında yaşamak, Ümraniye Hekimbaşı çöplüğünün 1993 yılında patlaması sonucu 39 insanın ölmesinde olduğu gibi her zaman büyük bir tehlike oluşturmaktadır (Pala, 2014; Öztürk, 2011).

Kentsel ve kırsal yoksulluk bazen kendisini geçici mevsimlik işçilerin yerleştiği alanlarda kendisini göstermektedir. Kentsel ve kırsal yoksulluk içerisinde geçici mevsimlik işçi olarak çalışan yaklaşık 12 bin kişi Adana ve Mersin yöresinde çeşitli sıkıntılarla karşı karşıyadır. Çünkü sağlığa elverişli olmayan ve altyapı hizmetlerinin bulunmadığı mekânlarda yaşayan işçiler bulaşıcı hastalıklara karşı son derece korunmasız bir durumdadırlar. Zaten çeşitli araştırmalar, halk sağlığı ile ilgili sorunların artışı ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çünkü yoksul kesimlerin temiz su, eğitim gibi temel kamu hizmetlerine erişim konusunda sorunlar yaşadığı bilinmektedir (KB, 2012: 23). Yoksulluk, çevre şartlarının olumsuz etkisi ve beslenme sorunları nedeniyle çocukların daha sık hasta olmasına neden olmaktadır. Her ne kadar resmi verilere göre toplumun önemli bir kısmı sağlık güvencesine sahip olsa da, özellikle doğudaki kentlerin varoşlarında yaşayanların sahip olduğu sağlık güvencesi, ülke ortalamasının çok altındadır (Hatun, 2002: 25). Uygun altyapı hizmetlerinin olmadığı alanlarda yaşayan kent yoksullarının, kötü beslenmeye bağlı olarak, hastalıklara karşı vücut dirençleri son derece düşüktür. Bu koşullarda doğan çocukların bağışıklık sistemi yeterince gelişmediğinden dolayı bebek ve çocuk ölümleri diğer bölgelerden yaklaşık 4 kat

daha fazladır. Bebek ölümleri genel olarak insani gelişimin ve bölgesel farklılıkların bir ülkede ne durumda olduğunu gösteren önemli parametrelere biridir. Yoksul mahallelerde bu tür ölümler yanında, evlerin küçük ve standartlardan yoksun olması, çocukların ev dışında güvenli olmayan ortamlarda oynamak zorunda kalmaları da çocuk ölümlerini artırmaktadır (Hatun, 2002: 21-22). Kırsal alanda yaşanan çevre sorunlarının benzerleri ve farklı türleri kentsel alanlarda da yaşanmaktadır. Ancak hava kirliliği, su kirliliği şeklindeki tehdidin boyutları daha büyük ve daha geniş bir nüfusu kapsamaktadır. Diğer yandan ağır sanayi bölgelerinde yaşayan kentli nüfus sürekli olarak çeşitli kimyasal kirlilikle karşı karşıya kalabilmektedir. Genel olarak çevre açısından riskli işletmeler ya yoksul nüfusun yaşadığı bölgelere yakın yapılmakta ya da yoksul nüfus bir şekilde bu alanlarda yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan birçok felakettin yoksul mahallelerde ortaya çıkması da bunu desteklemektedir.

Kentsel yoksulluğun artması çevre açısından sürdürülemez olduğu gibi, uzun vadede ekonomi açısından da sürdürülemezdir. Her şeyden önce kentlerin aşırı göç alması kentin optimal büyüklüğünün aşıldığını göstermektedir. Aşırı büyüme beraberinde enerji talebini artırarak evsel ve sanayi atıklarıyla büyük bir kirliliğe neden olmaktadır. Diğer yandan ulaşım sorunları, her büyük kentin temel sorunu olup, kent yönetimleri bu sorunu çözebilmek için pahalı altyapı çalışmalarına yönelmek zorunda kalmaktadır. Ancak en önemlisi de yoksulların kent yaşamı, zaman zaman toplumsal alanda uyum sorunları olarak kendisini gösterebilmektedir. Bu da kaçınılmaz olarak kentleri sosyal açıdan patlamaya hazır merkezler haline getirmektedir. Kentlerin yaşadığı nüfus artışının sürdürülemez olduğuna BM'nin çeşitli uzmanlık kuruluşları da dikkat çekmektedir. Örneğin Güney ve Doğu Akdeniz ülkelerinde gelecek 20 yılda kentsel alanda nüfusun 82 milyon civarında artacağı ve bunun yaklaşık üçte birinin de kıyılarda gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Nüfus artışının kontrol altında tutulamaması durumunda, toplumsal alanda uyum sorunlarından yoksulluğa, gecekondulaşmadan çevrenin kirlenmesine kadar bir çok sorunun yaşanacağı uyarısında bulunmaktadır (UNEP, 2005: 19). Akdeniz'deki kıyı kentlerinde büyümenin başarılı bir şekilde yönetilmesini, ancak kentsel alanlarda sürdürülebilir bir gelişme ile sağlanabileceği söylenebilir. Oysa gelişmekte olan ülkelerin genel olarak teknik ve mali kapa-

sitelerinin yetersiz olması, daha baştan kentsel alanlarda sürdürülebilirliği zayıflatmaktadır.

Kentsel alanlarda yoksulluğu azaltmanın ya da sorunun çözümünü uzun vadeye yaymanın bir yolu da kuşkusuz kırsal kalkınma politikalarını canlandırmadan geçmektedir. Örneğin Akdeniz'in Güney ve Doğu'sunda yer alan ülkelerdeki su ve toprak gibi kaynakların sürdürülebilirliğinin çok düşük bir seviyede olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu saptama, yine de onların sosyal ve ekonomik bir değere sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Eğitim ve gelir seviyesi düşük olan kırsal bölgelerden kentlere yoğun bir göç hareketi devam etmekle birlikte, kırsal alanın üretim kapasitesi hala önemli bir kaynaktır. Ancak kötü yönetimler nedeniyle orman alanlarının azalması, erozyonun artması, barajların kullanılamaz hale gelmesi, biyoçeşitliliğin azalması, akarsuların kurumması gibi sorunlar nedeniyle kırsal alanların üretim kapasitesi ve aynı zamanda taşıma kapasitesi azalmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak kırsal alanlarda yaşayanları daha çok yoksullaştırarak, onların kentlere göç etmesinden başka çıkar yol bırakmamaktadır (UNEP, 2005: 16). Bölgesel alandan başlayarak küresel çapta biyoçeşitliliğin korunması için her ülkede arazi kullanım politikalarında köklü bir iyileştirmeye gidilmesi, kentsel yerleşim alanlarındaki baskıyı azaltacaktır. Ekolojik dengenin korunması temelinde oluşturulacak sürdürülebilir kalkınma politikalarının, uzun vadede hem kırsal hem de kentsel yoksulluğun ortadan kaldırılması için de önemli bir başlangıç olacağı söylenebilir (ÇSKTP, 2003: 20). Çünkü çevre nasıl kalkınmanın başlangıcı ise, aynı zamanda kalkınmanın da üst sınırı olması itibarıyla bütün politikaları da buna uygun olarak yeniden uyarlamak zorundayız.

Sonuç

Ülkelerin yoksulluğa bakış açısı, sorunun çözümü için ortaya konacak politikalar hakkında önemli ipuçları vermektedir. Yoksulluğu, sosyal Darwinizme atıfla, toplumsal alanda zayıfların elenmesinin doğal bir sonucu olarak kabul eden ile yoksulluğu ülkedeki uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların doğal bir sonucu olarak gören düşüncelerin çözümü de elbette bir birinden çok farklı olacaktır. Dünya genelinde 1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle yoksulluğu, kişilerin başarısızlığı ya da kendi hatalarının bir sonucu olarak gören yaklaşımlarda belirgin bir artış

vardır. Üstelik bu görüşler, yoksul kalmayı toplumsal alanda utanç duyulacak bir durum olarak göstermeye, hatta yoksul ile suçlu kavramlarını özdeşleştirmeye varacak kadar ileri gitmişlerdir. Doğal olarak bu türden yaklaşımların yoksulluk sorununa köklü bir çözüm bulmaları beklenebilir.

Yoksulluk yukarıda da açıklandığı üzere ekonomik, siyasal, kültürel yönü olan son derece karmaşık ve çözümü de bir o kadar zor sorundur. Çünkü bu sorunun çözümü, milli gelirin yeniden paylaşılması ve varsılların kimi kazançlarından vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Ancak birçok ülkede üst gelir gruplarının buna razı olmadığı, bu grupların çoğu zaman devlet aygıtını da yanlarına alarak bu türden talepleri de bastırıldığı söylenebilir. Hatta zaman zaman yoksulluğu kaldırmak bir yana, aksine yoksulluğu artıracak ve yoksulları korumasız bırakacak politikalar bile uygulanmaktadır. Devletin sosyal yönünün zayıflaması ve giderek şirketleşen bir yapıya bürünmesi, işçileri politik arenada güçlü kılan sendikaların fiilen tasfiye edilmesi ve kimi sosyal hakların budanması bu tür uygulamaların tipik örnekleridir. Bu uygulamalar her ne kadar dünyadaki gelişmeler gerekçe gösterilse de sosyal devletten vazgeçmenin gerekçesi olamaz. Sosyal devlet anlayışının gelişmediği bir ülkede eğitimden sağlığa, çocukların korunmasından anne sağlığına kadar geniş bir alanda yoksullar kamu hizmetlerine erişememektedirler. Bu tür hizmetlere ulaşım konusunda yaşanan sorunların giderilmemesi halinde, yoksulluk ve sosyal dışlanma toplumsal yapı içerisine kalıcı ve müzmin bir şekilde yerleşecektir (Topuz, 2009: 124). Yoksulluğun kalıcı hale gelmesinin sürekli çatışmaların yaşandığı bir toplumsal yapıyı da beraberinde getireceği ve bu durumun siyasal istikrara büyük zarar vereceği açıktır.

Kentsel ve kırsal yoksulluğu ortadan kaldırmak için çevrenin korunması her zaman temel bir ilke olmalıdır. Çevreyi tahrip ederek yoksulluğu ortadan kaldıramayacağımızı, artık net bir şekilde görebiliyoruz. Çünkü çevre sadece ekonomik bir değer değil, aynı zamanda yaşamın temel bir unsurudur. Bu nedenle çevre koruma ile yoksullukla mücadele paralel yürütülmesi gereken çalışmalardır. Kent yoksullarının ciddi çevre sorunları ile karşı karşıya oldukları bilinmektedir. Gerekli altyapı hizmetleri alamayan bu insanlar birçok hastalık tehdidi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle kentsel yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi, sosyal ve ekonomik politikalar yanında yoğun bir çevre politikasını da gerekli kılmaktadır.

Çünkü yoksulluğun ekonomik boyutu çözülmüş olsa bile, çevre kirliliğinin insanların yaşamını tehdit ettiği ya da yaşam kalitelerini düşürdüğü bir ortamda maddi zenginlikten bahsetmek anlamsız olacaktır. Sonuç olarak çevre sorunları yaşayan ve çevresel değerlerini yitirmiş bir toplum her zaman yoksulluğa mahkûm olacaktır.

KAYNAKÇA

Akın, F. (2004), "Küreselleşme, Kuzey-Güney ve Yoksulluk", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6/2, s.81-94.

Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011), "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s.60-76.

Aydemir, S. E. (2004), "Planlama ve Planlamanın Evrimi", *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*, (Edit: Şinasi Aydemir), Akademi Kitabevi, Trabzon.

Bacak, B.; Dönmez Kara, C. Ö. (2009), "Küresel Yoksulluğun Önlenmesinde Sendikaların Rolü", *Yönetim Bilimleri Dergisi* 7: 2, s.83-98.

BİB(Bayındırlık ve İskân Bakanlığı) (2009), *Kentleşme Şurası*, Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu, Nisan, Ankara.

BM UNEP (2005), Akdeniz Eylem Planı, *Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi*, Akdeniz Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesi'nin Korunması Sözleşmesi ve Protokolleri Taraflarının 14. Olağan Toplantısı, 27 Haziran, Atina.

Çeken, H.; Ökten, Ş.; Ateşoğlu, L. (2008), "Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s.79-95.

Çondur, F. ve Cömertler, N. (2010), "Çevre Kirliliği ve Yoksulluk İlişkisi: Büyük Menderes Havzası Örneği", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s.65-72.

ÇSKTP (2003), *Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli, Vizyon ve Öngörü Raporu*,

http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/CSK_son_surum.pdf, 21.08.2014.

DPT (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Raporu, Ankara.

Görer, N. (2002), "Kentsel İçmesuyu ve Kanalizasyon Hizmetlerinde Uygulanan Politikaların Toplumsal Bir Sonucu: Su Yoksulluğu/Yoksunluğu", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, (Edit: Ahmet Alpay Dikmen), İmaj Yayınları, Ankara, s.313-340.

Gündoğan, N. (2008), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *Ankara Sanayi Odası*, Ocak-Şubat, s.42-56.

Hatun, Ş. (2002), *Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri*, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 13. Yılında, Türk Tabipler Birliği, Ankara.

KB (Kalkınma Bakanlığı), *Rio'dan Rio'ya: Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınmanın Mevcut Durumu*, Taslak Metin, Ankara.

Keleş, R. (2010), *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınları, Ankara.

Kılıç, S. (2008), "Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Dergisi*, S:39, s.161-186.

Kılıç, S. (2013), "Çevre Sorunları ve Yoksulluk", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C: 5, S: 1, s.9-20.

Kıvılcım, Z. (2009), "İnsan Hakları ve Karşı Hegemonya" *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S: 1-2, s.217-240.

Konuk, O. ve Bayram, A. K. (2009), "İmansızlaştırılmış Yoksulluk: Yoksulluk, Bilim ve Etik", *Civilacademy*, C: 7, S: 1, Bahar, s.15-26.

Leba, R. (2001), "Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk", *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 4, S: 43, <http://www.mevzuatdergisi.com/2001/07a/02.htm>, 07.08.2014.

Mcneill John R. (2005), *Blue Planet*, Die Geschichte der Umwelt im 20. Jahrhundert, bpb, Bonn.

Ortaş, İ. (2008), *Dünya Açlığa Doğru Sürükleniyor*, *İndigo Dergisi*, http://arsiv.indigodergisi.com/arsiv/prof_ortas32.htm, 27.08.2014.

Özdek, Y. (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (Editör: Yasemin ÖZDEK), TODAİE, Ankara, s.1-44.

Özden, K. ve Özmat, M. (2014), "Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları", *İdeal Kent*, Kent ve Politika, S:12, Nisan, s.60-87.

Öztürk, M. (2011), "Hekimbaşı Çöp Depolama Alanında 39 Vatandaşımız Nasıl Öldü", [http://www.haberx.com/hekimbasi_cop_depolamada_39_vatandasiz_nasil_oldu\(19,w,8279,907\).aspx](http://www.haberx.com/hekimbasi_cop_depolamada_39_vatandasiz_nasil_oldu(19,w,8279,907).aspx), 20.08.2014.

Pala, M. (2014), "Çöp Deyip Geçme", <http://www.mustafapala.com/2013/08/cop-deyip-gecme.html>, 20.08.2014.

Sapançalı, F. (2001), "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, C:3, S: 2, s.115-140.

Sipahi, E. B. (2006) "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk", *S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S: 11, s.173-189.

SON DEVİR (2011), "Bhopal Faciası", <http://www.sondevir.com/haftasonu/36414/bhopal-faciasi.html>, 20.08.2014.

Şenkal, A. (2005), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2012), "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", *Session 3D, Büyüme ve Gelişme III, International Conference On Eurasian Economies 2012*, s.423-430.

Tek Gıda-İş Sendikası (2014), Mısırdaki Yakıt ve Ekmek Ayaklanması, <http://www.tekgida.org.tr/Oku/9085/Misirda-Yakit-Ve-ekmek-Ayaklanmasi>, 27.08.2014.

Tireli, M. (2009), *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Topuz, S. K. (2009), "Türkiye'de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları", *Alternatif Politika*, C:1, S: 1, s.115-136.

Uluocak, G. P. ve Çoban, A. İ. (2011), "Uluslararası Yardımların "İnsani" Boyutu: Küresel Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Yardımların İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C: 8, S: 2, s.208-227.

Zengin, H. S. (2014), "Kentsel Siyasetin Öteki Yüzü", *İdeal Kent*, Kent ve Politika, S:12, Nisan, s.88-102.

Doç. Dr. Selim Kılıç: 1994 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu.1995 yılında Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı ve halen aynı fakültede Kentleşme ve Çevre Sorunları A.B.D. öğretim üyesidir.